

İstanbul Silüetindeki Değişim*

Giriş

Kesin olarak bir tanım yapmak zor olsa da silüetler şehirlerin doğal ve yapılı çevresine ait öğelerinin belirli bir mesafeden görünümü olarak adlandırılabilirler. Bu görünüm kentin tüm bileşenlerini bir kerede okumayı mümkün kılmamakla beraber zihinde şehre ait bir imge bırakır. Yansıttığı imge aracılığı ile kenti temsil gücü, kavramın sınırlarının net çizgilerle belirli olmaması, zamana ve mekâna bağlı olarak dönüşebilmesi silüet konusunu tartışmalara açık hale getirir. Tarih boyu her çağın kendi hâkim yapıları ile şekillenen kent silüetlerine günümüzde küresel ekonomik düzenin simgesi haline gelmiş olan yüksek yapılar yeni ve güçlü bir katman ekler. Bugün İstanbul'un da aralarında olduğu New York, Londra, Sydney, Dubai, Hong Kong gibi birçok küresel kentin gündeminde yüksek yapıların şehir silüetine etkisi güncel bir tartışma konusudur. İstanbul için silüet hem kentin dünya ölçeğindeki temsil araçlarından biri olması, hem de içinde yaşayanların gündelik deneyiminin bir parçası olması sebebi ile önemlidir. Bugün topografya, yeşil dokusu ve başkentlik ettiği imparatorlukların kenti biçimlendirishi ile şekillenmiş İstanbul silüetine yüksek yapıların oluşturduğu yeni bir katman eklenmiştir. Bu çalışma İkinci Dünya Savaşı sonrasında yüksek yapıların kente dahil olması ile İstanbul silüetinde yeni bir kırılma noktası yaratan dönüşümü ortaya koymayı amaçlar. Çalışmada silüet, kavramın sınırları net çizgilerle belirlenmemiş çerçevesi ve küreselleşen şehirlerin konuyu ele alışındaki farklılıklar ortaya konarak, İstanbul gibi özgün bir fiziki yapı ve tarihsel geçmişe sahip olan şehirde yaşanan dönüşümün, kentin gündeminde yer aldığı haliyle silüetin bozulup bozulmadığı ikileminin ötesinde bir yaklaşımla, çok boyutlu bir çalışma alanı içerisinde değerlendirilmeyi hak ettiği vurgulanır.

Çalışmanın birinci bölümünde silüet kavramı ele alınır. Kentlerin karmaşık yapısını temsil edecek tek bir silüet tanımı olmaması, silüetin sabit bir imge olmayıp dönüşüme açık olması ve bu dönüşümün değişik şehirlerde farklı hassasiyet noktaları üzerinden ele alınması konuyu çok boyutlu hale getirir. Çalışmanın ikinci kısımda İstanbul silüetinin özelliklerine ve tarihsel gelişimine odaklanılır. İstanbul silüetini oluşturan bileşenler; kenti üç parçaya ayıran su ögesi, özgün topografyası, özellikle Boğaziçi silüetinin yeşil dokusu ve temsil ettiği imparatorlukların yapılı çevreyi şekillendireşleri olarak tanımlanabilir. Kentin en güçlü temsil araçlarından biri olan silüet Bizans döneminde Ortodoks-Hristiyan kent imgesini, Osmanlı döneminde de Türk-İslam şehri imgesini vurgulayacak şekilde dönüştürülmüştür. Çalışmanın son kısmı ise yüksek yapıların İstanbul silüetine yeni bir katman olarak eklenmeye başladığı 1950'li

* Bu makalede İstanbul Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen 38985 nolu '1950'lerden Günümüze İstanbul'da İnşa Edilen Yüksek Yapıların Belgelenmesi ve Şehir İmgesi Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi' başlıklı araştırma projesinde elde edilen veriler kullanılmıştır.

yıllardan günümüze uzanan döneme odaklanır. Gerçekleşen bu dönüşümü ortaya koymak için İstanbul silüetini oluşturan etmenlerden su, topografya ve yeşilin bir arada algılandığı kamusal gözlem noktaları seçilmiş, bu noktalardan çekilen fotoğraflarda bağlamına göre yüksek olan yapılar tespit edilmiştir. Bu yapıların silüete eklenme süreci siyasi, ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerin kent morfolojisini etkilediği yıl aralıkları üzerinden değerlendirilmiştir. Üsküdar kıyısından gözlenen Avrupa Yakası silüeti, Unkapanı'ndan Haliç üzerinden algılanan Beyoğlu Yakası silüeti ve Haliç Metro Köprüsü'nden gözlenen Anadolu Yakası silüeti çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

1. Silüet Kavramı

Şehirleri karmaşık bileşenleri ile bir bakışta kavrayabilmek zordur. Ancak her şehir zihinde bir imge bırakır. Lynch (1960) bunu kentin imgelenebilirliği, gözlemcide kuvvetli bir imge yaratma olasılığı, olarak tanımlar. Silüet, kentin bir bütün halinde uzaktan görüntüsünü sunarak bu imgeyi oluşturur. Silüet ile imge arasındaki bu ilişki kentin fiziki yapısının doğal bir sonucu olmakla beraber, 21. yüzyılın marka kent yaratma olgusu içerisinde bilinçli bir araç olarak da kullanılmaktadır. Bu durum silüet tartışmalarını kentlerin gündemine taşır. Tanımının sınırlarının net olmaması ve kentin temsili ile alakalı farklı görüşleri karşı karşıya getirmesi silüet üzerine yürütülen tartışmaları körükler. Dünya çapında güncel bir tartışma konusu olan kent silüetleri üzerindeki akademik çalışma sayısı ise konunun yaygınlığına oranla sınırlıdır.

Silüet kentlerin yazılı ya da görsel soyutlamasını içeren bir temsil biçimidir. Uzaktan bir görünüm sunan bu temsilin kapsadığı alanın sınırları kesin çizgilerle belirlenmemiştir. Silüetin tanımı şehirlerin özelinde farklılaşabileceği gibi aynı kent için farklı zaman dilimlerinde de değişim gösterebilir. Bu sebeple silüet kavramının kapsamını kavrayabilmek için farklı şehirlerdeki karşılıklarına bakmak ve silüeti oluşturan öğeler ile bu öğelerin zaman içindeki değişimlerini incelemek gereklidir. Türkçe'de silüet olarak kullanılan kavramın İngilizce karşılığı olan 'skyline' birebir çeviride 'gök çizgisi' anlamını taşır. Kostof (1991), skyline teriminin yapılı çevre ile ilişkili olarak kullanılmaya başlandığı tarihin gökdelenlerin ortaya çıkışı ile eş zamanlı olduğunu söyler. Gökdelenlerin yapılı çevre ile gök arasındaki çizgide yarattıkları bu radikal değişime karşın terimin kapsamını bu çizgi ile sınırlamak mümkün değildir. Gassner (2009), Londra şehri için hazırlanan planlama belgeleri üzerinden yaptığı araştırmada skyline ifadesinin üç farklı kullanıma karşılık geldiğini ve bu farklı kullanımlara ait gösterim biçimlerinin Ortaçağ'dan beri kentin temsilde kullanıldığını ortaya koyar. Bu yaklaşımlardan birincisi yapılı ve doğal çevreye ait tüm öğeleri içeren 'kent görünümüleri'dir. İkinci yaklaşım olan 'kent simgeleri' silüeti kenti temsil etme gücü olduğu düşünülen anıtsal yapılara indirger. Şehir ile gökyüzü arasındaki sınırı ortaya koyan ve yalnızca en yüksek yapıların kendine yer bulabildiği 'kent çizgileri' ise üçüncü yaklaşımdır. Gassner (2009), silüetin bahsi geçen yaklaşımlardan yalnızca birine indirgenemeyeceğini, aksine her birinin kentin karmaşık yapısının temsili için ayrı potansiyeller taşıdığını vurgular.

Kostof (1991) kent silüetini oluşturan iki ana etmen ortaya koyar; sıra dışı peyzaj özellikleri ve hakim yapılar. İstanbul, Atina, Roma gibi kentlerin temsilde topografyaları etkindir. Bu şehirlerin yönetiminde söz sahibi olanlar tarih boyu topografyanın avantajlarını kente istenilen imgenin verilmesinin bir aracı olarak kullanmışlardır. Kentin doğal bir verisi olan ve büyük felaketler dışında değişime uğramayan topografyanın aksine, hakim yapılar silüeti insan eli ile şekillendirme olasılığı sunar. Kaika ve Thielen'in (2006) 'kent tapınakları' olarak tanımladığı, çevresine oranla daha büyük bir ölçeğe ve birincil öneme sahip olan bu yapılar en azından yaptıranın kent üzerindeki otoritesi devam ettiği müddetçe kentin fiziksel yapısında hakim durumda bulunurlar. Yapılı çevrede yükseklik

Resim: 1
San Gimignano, İtalya (M. Gül, 2010)

olarak kendileri ile yarışacak başka yapı bulunmaması hakim yapıların, dolayısıyla temsil ettikleri kişi, kurum ya da değerlerin, silüet aracılığı ile kent üzerindeki otoritelerini simgeler. Hakim yapıların hem fiziksel olarak zarar görmeye açık oluşları hem de temsil ettikleri değerlerin kent gündeminde geçerliliğini yitirmesi gibi sebeplerle geçirebileceği değişimler kent silüetlerini dönüşüme açık hale getirir.

Her ne kadar bugün yapıları çevrede yükseklik kavramı gökdelenler ile eş anlamlı hale gelmiş olsa da, kentlerin tarihinde yüksekliği araç olarak kullanmak yeni bir yaklaşım değildir. Tarih boyu dikey şehirler güçlü, yatay şehirler ise sıradan olarak nitelendirilmiştir (Zukin, 1991). Gökdelenlerin ortaya çıkışından çok önce Ortaçağ, Rönesans ya da endüstriyel dönemin şehirlerinin silüetleri de kendi hakim yapıları aracılığı ile şekillenmiştir. Avrupa'da Ortaçağ kentlerinin silüetlerini döneminin hakim yapısı olan katedraller oluşturur. Birden fazla yüksek yapının meydana getirdiği kent silüetlerine ise San Gimignano, Floransa, Bolonya gibi İtalyan şehirlerinde rastlanır. Bu şehirlerin silüetini kent yönetiminde söz sahibi olan aileler tarafından yaptırılmış kuleler şekillendirir (Resim: 1). Bu aileler arasındaki en yüksek kuleye sahip olma yarışı ve yeni yaptırılacak kuleler için getirilen yükseklik kısıtlamaları (Griouard, 1985), kent silüetinde hakim yapı olma arayışına işaret eder. Bugün hala Boston'da Customs House kulesi, Philadelphia'da William Penn heykeli, Washington DC'de Washington anıtının kent silüetindeki hakimiyeti yükseklik sınırlamaları ile korunmaktadır (Ford, 1992).

18. yüzyılda endüstrileşmenin kentlerin ekonomik ve sosyal yapısında yol açtığı değişimler dini ve siyasi otoritenin kentlerin yönetimindeki mutlak gücünü sarsar. Bu durumun fiziksel çevredeki karşılığı ortaçağ kent görünümünü değişime uğrattır. Kenti çevreleyen surlar ve yapıları çevrede hâkim durumda bulunan katedrallerle simgelenen Ortaçağ Avrupa şehrinin çehresi fabrika bacaları, demiryolları, kamusal yapılar, işçi evleri gibi yeni yapı tipleri ile değişime uğrar. Kentin yönetiminde olduğu gibi silüetinde de bu değişim bir diğerrinin yerini alma yerine beraber var olma biçiminde gerçekleşir. Londra, Manchester gibi şehirlerin silüetinde mevcut dini ve siyasi otorite sembolleri ile endüstriyel kent manzarası üst üste biner. Sanayi devrimi ile ortaya

çıkan farklı değerleri simgeleyen yapıların bir arada olma durumu silüet tartışmalarının erken örneklerini ortaya çıkarır. 1836 yılında yayınladığı *Contrasts* adlı kitabında, 1440 yılına ait bir ortaçağ kent görünümü ile aynı şehrin 1840 yılında endüstrileşmesinin ardından yaşadığı değişimi karşılaştıran Pugin, şehrin yeni görünümünün endüstrileşmenin ardından kaybolan geleneksel değerlerin bir yansıması olduğunu savunur (Pugin, 1836).

Gökdelenler ve Silüet

Endüstri devriminin kent morfolojisinde yarattığı dönüşüm silüet konusunu kentlerin gündemine taşımış olsa da konunun bugünkü boyutlara ulaşması yeni bir yapı türü olan yüksek yapıların ortaya çıkmasının sonucudur. İlk gökdelenler 19. yüzyıl sonunda, Avrupa ve Asya'nın yüzyıllar süren dini ve siyasi otorite savaşlarından uzakta kalmayı başaran, Amerika'da ortaya çıkar. Endüstri devrimi ile üretimde yoğunlaşan iş gücünün 19. yüzyıl sonlarında hizmet sektörüne geçmeye başlamasıyla şehir imgelelerinde üretim yapılarının yerini yavaş yavaş ofis binaları almaya başlar. Hizmet sektörünün farklı uzmanlık alanlarına sahip kişilerin bir arada çalışmasını gerektirmesi ve kent merkezlerinde yükselen arsa değerleri şehirlerde dikey büyümeye sebebiyet verir, kent silüetleri bir arada olma ihtiyacı ile yükselen gökdelenlerle şekillenir (Gottmann, 1966). Avrupa şehirlerinin katedral, plaza gibi simgesel odak noktalarından yoksun olan Amerikan şehirlerinde gökdelenler iş merkezlerin etrafında gelişeceği görsel ve işlevsel bir kent simgesi oluştururlar (Ford, 1992). İlk yüksek yapılar Chicago'da inşa edilmiş olmasına rağmen gökdelenlerle eşleşen kent imgesi New York şehrine aittir. Bugün kitlesel medya, Hollywood filmleri ve diğer iletişim araçları aracılığı ile tüm dünyaya pazarlanan Manhattan silüeti Amerikan kültürünün en önemli temsil araçlarından birisidir (Resim: 2).

Gökdelenler yükseklikleri ve kent merkezlerindeki birbirine yakın konumları ile yapıları çevre ile gökyüzünü ayıran çizgide radikal bir değişime sebep olurlar. Küreselleşme öncesi dünyanın mimari simgelerinin üreticisi olan dini ve siyasi otoritenin rolünü kurumsal sektörün aldığı günümüzde (Sklair, 2006), yüksek yapıların yayılımı sadece Amerika kıtası ile sınırlı kalmamış, aksine bu yapı tipi dünyanın pek çok farklı noktasında kentlerin temsil aracı haline almıştır. Bu süreçte Manhattan adasında yaratılan güçlü imge 20. yüzyıl boyunca dünyanın birçok noktasındaki şehir için rol model olur. Dünya

Resim: 2
Manhattan Silüeti, New York (M. Gül, 2016)

çapında bir yapı veri tabanı olan Emporis'in 2016 Ocak ayı verilerine göre günümüzde en yüksek on gökdelenen yalnızca biri Amerika kıtasındadır (*Emporis.com, 2017*).

Endüstri devriminin getirdiği yeni yapı tipleri çoğunlukla işlevsel sebepler ile inşa edilmiş, kent silüetlerinde yaşanan değişim bu yapılara duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Küresel dünyadaki şehirler ise yalnızca yüksek yapıya değil, bu yapıların beraberinde getirdiği imgeye de ihtiyaç duyarlar. Özellikle siyasi açıdan yüksek yapıların oluşturduğu silüetin kentin küresel dünyadaki temsili için bir gereklilik olarak görülmesi (*McNeill, 2002*), silüet tartışmalarını kentlerin gündemine taşır. Farklı şehirlerde farklı hassasiyet noktaları üzerinden sürdürülen bu tartışmalar silüet konusunun çok yönlülüğünü ortaya koyar. Kuzey Amerika'da yüksek yapı patlaması ile oluşmuş şehir silüetlerinde araştırmalar genellikle yüksek yapıların estetik kriterler çerçevesinde değerlendirilmesine odaklanır. Gök çizgisinin bir bütün olarak şekli—iç bükey, dışbükey, düz— yapıların çatı çizgilerindeki dönüşler, yükseklik genişlik, derinlik ve geri çekilme kriterlerinin silüet üzerine yaptığı etkilerin incelenmesi (*Stamps, Nasar ve Hanyu, 2005*), ve yüksek yapıların cephe karakterlerinin silüet üzerine etkisinin değerlendirilmesi (*Smith, Heath ve Lim's, 2000*) gibi araştırmalar yüksek yapılar ile oluşan şehir silüetlerine yaklaşımın Gassner'in kent çizgisi ve kent görünümü olarak tariflediği biçimler üzerinden yapıldığına işaret eder. Çok katmanlı tarihsel yapıya sahip şehirlerde ise yüksek yapılar şehir silüetinde hali hazırda var olan hâkim yapılara eklenmeleri sebebi ile tartışmaları silüetin korunması ve tarihi yapıların görünürlük önceliği eksenine çeker. Uzun yıllar kent silüeti St. Paul Katedrali'nin yapı çevredekî hâkim konumu ile tariflenen Londra'da bugün kent merkezinde inşa edilen yüksek yapılar silüet konusunda hararetli tartışmaları gündeme taşır (*Resim: 3*). Bu sebeple Londra'da planlama kararları aracılığıyla, stratejik öneme sahip olduğu belirlenen yapıların—St. Paul Katedrali, Westminster Sarayı ve Londra Kulesi—silüet üzerindeki baskın karakterinin korunması amaçlanır (*GLA, 2012*). Bu yaklaşım silüetin kent sembelleri aracılığı ile temsilini örneklerken, Londra silüetinin bilinçli bir biçimde tarihi yapılar ile gökdelenlerin birlikteliği şeklinde kurgulandığı da konuya ilişkin bir diğer bakış açıdır (*Appert ve Montes, 2015*).

Son yarım yüzyıl içerisinde kentteki yüksek yapı sayısında hızlı bir artış yaşanan Hong Kong şehrinde konunun ele alınış biçimi ise silüet tartışmalarına başka bir bakış açısı ekler. Hong Kong silüetinde yüksek yapıların estetiği ve kentteki konumları gibi konulara ek olarak, kentin imgesinde önemli bir yeri olan, dağların gök ile birleştiği çizginin

Resim: 3

St. Paul Katedrali ile yüksek yapıların bir arada algılandığı Londra silüeti (M. Gül, 2013)

bütünlüğünün korunması gerektiği de sıklıkla vurgulanır (*Shuk-Han Mak, Kin-Man Yip ve Poh-Chin Lai, 2005*). Bu yaklaşımda doğal çevreye ait öğeler de kent silüetini oluşturan elemanlardan biri olarak ele alınır. Hong Kong silüetinin hem gök ile dağları ayıran çizgi hem de yüksek yapılar aracılığıyla tarificationı silüet kavramının çok katmanlılığını vurgular (*Resim: 4*).

Resim: 4

Arkada Hong Kong imgesinin güçlü bir öğesi olan dağ sıraları, önde yüksek yapılar görülmektedir (*L. F. Gül, 2008*)

2. İstanbul Silüetinin Tarihsel Gelişimi

Özel bir topografya üzerine kurulmuş olan İstanbul, sur içindeki ilk yerleşiminden bugünkü metropol görünümünü kazanana dek sürekli iskân edilmiş, değişime uğramış, imparatorluklara başkentlik etmiştir. Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde yönetimde söz sahibi olanlar şehrin özgün fiziki yapısının getirdiği avantajlarla kent imgesini bilinçli olarak şekillendirmiştir. İstanbul'un yazılı ve görsel temsilinde kent silüeti, 20. yüzyıl sonrasında yüksek yapılarla ortaya çıkan skyline olgusunun aksine yeni bir kavram olmayıp, tarih boyu gezginlerin notlarında ve gravürlerde kendine yer bulmuştur. İstanbul silüetinin oluşumunda hem sıra dışı peyzaj özellikleri hem de yapı çevre etkilidir. Bir yandan şehrin topografyası ve doğal bitki örtüsü başlı başına bir imge yaratırken öte yandan topografyaya yerleşmiş yapı çevre de İstanbul silüetini oluşturur. Yüksek yapıların 1950 sonrasında şehre dahil olması ile silüete yeni bir tabaka daha eklenir.

İstanbul'un silüet değerinin ortaya konmasında su öğesi etkilidir. Şehri üç parçaya ayıran su, ayırdığı kara parçaları arasına koyduğu mesafe ile karşı yakının panoramik görüntüsünü yaşayanların gündelik deneyimine dahil eder. Topografya İstanbul'a özgün kimliğini veren ve silüeti oluşturan bir diğer öğedir. Tarihi yarımada silüeti yedi tepesi ile, Boğaziçi silüeti de iki yakasında sıralanan tepelerle oluşur. Bu tepeler en üst noktadaki yapıların kent imgesindeki etkilerini pekiştirirken yamaç ve eteklerindeki doğal ve yapı çevreyi de kent silüetine ekler. Bu sebeple İstanbul silüeti sadece gök ile yapı çevreyi ayıran çizgiye (*skyline*) indirgenemez. Temsil ettiği imparatorlukların yapı çevreyi biçimlendirishi İstanbul silüetinin oluşturan ve dönüştüren bir diğer etkidir. Tarihi yarımada silüetinde tepelere yerleşmiş kentsel odak noktaları olan camiler ile etrafındaki alçak konut dokusu, Boğaziçi silüetinde ise kent dokusu ve kıyı boyunca sıralanmış tarihi yapılar silüeti oluşturur. Şehrin yazılı ve görsel tasvirlerinde, özellikle Boğaziçi silüetinde, yapı çevre etrafındaki yeşil doku ile tarificationı. Bu yeşil doku İstanbul imgesinin oluşumunda etkili bir diğer öğedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda İstanbul silüeti kentin kuruluşundan günümüze değin doğal yapısına eklenen yapı çevrenin süregelen biçimlenishi ile oluşmuş çok katmanlı bir yapı olarak karşımıza çıkar.

330 yılında Roma, 395 yılında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul,

şehrin 1453 yılında fethine kadar Ortodoks-Hristiyan dünyasına başkentlik etmiş, kent imgesini bu doğrultuda biçimlendirmiştir. Tepeler üzerinde kentsel odak noktası oluşturan dini yapılar inşa etme yaklaşımı bu dönemde başlamış, Osmanlı döneminde devam ederek Tarihi Yarımada'nın bugünkü silüetini oluşturmuştur. 6. yüzyılda birinci tepenin üzerine inşa edilen Ayasofya yöneticilerin yapılı çevre ve topografya aracılığı ile kent silüetinde istenilen imgeyi yaratma başarısının örneğidir. Dördüncü tepeye inşa edilen Aziz Havariyun kilisesi de kentin Hristiyan imgesini vurgular. Bu iki tepenin silüet aracılığı ile kenti temsil gücü fetih sonrasında kentin İslamlaşması sürecinde de kullanılmıştır. Aya İrene, Küçük Ayasofya, Studios Manastırı, Pantokrator İsa Manastırı, Myrelaion Kilisesi gibi dini yapılar sur içi bölgesinin tepe ve yamaçlarında yer alarak Hristiyan kent imgesini güçlendirir. Kentsel odak noktalarının çevresinde geliştiği Mese Tarihi Yarımada'nın ana omurgasıdır. Buondelmonti haritasında gözlenen Ayasofya ile Hipodromdaki anıtsal sütunlar ile Schedel haritasında dini yapılar, surların yanı sıra kent imgesinin diğer baskın öğeleridir. Ceneviz kolonisinin Galata'ya yerleşmesinin ardından zaman içerisinde inşa edilen surların çoğunluğu bugün yok olmuş olsa da, 14.yy'da inşa edilen Galata Kulesi İstanbul silüetinin en belirleyici öğelerinden biri olmaya devam eder.

Ortodoks-Hristiyan kentinin Türk-İslam İmparatorluğu tarafından fethi kent imgesinde dramatik bir dönüşüm yaratır. Fethin ardından kent silüetinde ilk ciddi değişimler Ayasofya'nın camiye çevrilmesi, Aziz Havariyun kilisesi yerine Fatih külliyesinin yaptırılması ve birinci tepenin üzerinde Topkapı Sarayı'nın inşasına başlanması ile yaşanır. Topkapı Sarayı avlular etrafına kurgulanan kubbeli mekânları, dikeyliği vurgulayan bacaları, Adalet Kulesi ve etrafındaki yeşil alanla kurduğu ilişki ile tarihi yarımada silüetinin önemli bir parçası haline gelir. Vavassore'nin 16. yüzyıl çiziminde Türk-İslam kenti imgesinin Bizans kentine eklenmesi açık bir şekilde görülür. Osmanlı imparatorluğunun kentsel mekânı kurgulayışı Bizans döneminden oldukça farklıdır. Kent sürekli işgal tehdidi altında olmadığından surlar eski önemini yitirir, Bizans şehir kurgusunun ana elemanları olan forumlar ve meydanların yerini külliyeler alır. Hükümdar ve imparatorluğun gücü Tarihi Yarımada'nın hakim tepelerine yerleşen bu külliyeler aracılığı ile temsil edilir. Birinci tepede Ayasofya'nın yanında Sultan Ahmet, ikinci tepede Nuruosmaniye, üçüncüde Süleymaniye, Şehzade ve Beyazıt, dördüncüde Fatih, beşincide ise Yavuz Sultan Selim külliyesi ile şehir, kubbe ve minarelerle tariflenen klasik Osmanlı görünümünü kazanır. Tepelerin yamaçları ve eteklerinde inşa edilen Yeni Cami, Rüstem Paşa Camii, Sokullu Mehmet Paşa Camii gibi yapılar kent silüetinde İslam imgesini pekiştirir. Osmanlı İstanbulu'nda da Bizans dönemine olduğu gibi Mese, ya da yeni adıyla Divanyolu, anıtsal yapıların etrafına inşa edildiği omurga, Haliç de kent limanıdır. Liman kenti imgesi Haliç üzerinden algılanan İstanbul silüetinde özellikle etkilidir. Şehir Osmanlı döneminde boğaz kıyısı boyunca yayılmaya başlar, Üsküdar silüetine Mihrimah ve Atik Valide camileri, Boğaziçi silüetine ise Kılıçlı Paşa, Molla Çelebi ve Sinanpaşa gibi camiler eklenir.

Boğaziçi silüetinin asıl değişimi ise 18.yüzyılda başlayan modernleşme süreci ile yaşanır. Batıdan aktarımlarla ilerleyen bu süreçte değişimin ifadesi olan pek çok yeni yapı tipi şehre eklenmiş, kent morfolojisi değişime uğramıştır. Melling panoramalarında görülen boğazın iki yakasına yerleşmiş köşk ve saraylar Boğaziçi silüetine katılan yeni öğelerdir. Çoğu bugüne kalmamış olan bu saraylar, yerleşimin sur dışına yayılışının ifadeleri olması açısından önemlidir. 19. yüzyıl ortalarında Topkapı Sarayı'nı terk eden padişahların yeni yaşam alanı olarak inşa edilen Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi sarayları da silüete eklenir. İdari, askeri, eğitim gibi diğer alanlardaki değişimlerin yapılı çevredeki karşılıkları da İstanbul imgesini hızla dönüştüren diğer öğelerdir. Modernleşmenin başladığı yer olan askeriye şehrin yapı repertuarına kışlaları ekler. Hakim tepelere inşa edilen ve ölçek olarak bağlamına yabancı olan Selimiye Kışlası,

Mecidiye Kışlası gibi yapılar Boğaziçi silüetini dönüştürürler. Bab-ı Ali binası ve Bab-ı Seraskeri yangın kulesi ile Ayasofya'nın hemen yanına inşa edilen Darülfünun gibi yapılar kubbeler, minareler ve alçak konut dokusu ile belirlenmiş tarihi yarımada silüetine bu dönemde eklenen yeni öğelerdir. Haliç kıyısının endüstrileşmesi ise Tarihi Yarımada silüetini dönüştüren diğer etmendir. Yine bu dönemde Eminönü ve Karaköy'de kâgir banka ve han binaları inşa edilir, Galata kentin yeni ticaret merkezi halini alır. Kırım Savaşı sonrası gelişen modern belediyeçilik anlayışı ile Galata ve Pera'da gerçekleştirilen düzenlemeler, Rus Sefarethanesi gibi elçilik binaları ve Doğan Apartmanı gibi üst gelir grubuna ait konutlar, Tarihi Yarımada'nın karmaşık ve alçak sokak dokusuna tezat oluşturacak biçimde, Boğaziçi silüetini dönüştürür. Ulaşımındaki yenilikler İstanbul görünümünü değiştiren bir diğer öğedir. 19. yüzyılın ilk yarısında Haliç üzerinde inşa edilen köprüler kente dâhil olur. Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçen demiryolu saray ile Marmara Denizi arasındaki ilişkiyi değiştirir. Bunun yanı sıra yeni bir yapı tipi olarak Sirkeci ve Haydarpaşa'da inşa edilen, hem ölçekleri hem de kentteki konumlarıyla silüeti etkileyen gar binalarını şehre dâhil eder.

3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İstanbul Silüetinin Değişimi

Cumhuriyetin ilanı sonrası başkent konumunu kaybeden İstanbul'un yapılı çevresinde iki dünya savaşı arasında kalan dönemde büyük bir değişim meydana gelmez. 1930'lara gelindiğinde kentin planlanması için ülkeye çağrılan Henri Prost tarafından hazırlanan plan kenti bir bütün olarak ele almak yerine noktasal müdahaleler ile yetinir (Gül, 2012). Planda Tarihi Yarımada'da rakımı kırk metreden yüksek yerler için üç kat sınırlaması getirilmesi (Prost, 1938) kentin planlanmasında silüetin bir hassasiyet noktası olarak dikkate alındığını göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul'u kent morfolojisinde büyük değişimlere yol açan ve kenti metropolleşmeye götüren asıl süreç ise Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni kurulan iki kutuplu dünya düzenine ve dolayısıyla ekonomisine eklenmesi ile yaşanır. Özel girişimciliğin zayıf olduğu ve endüstrileşmenin devlet eliyle sağlandığı 1930'lu yılların aksine, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomide liberalleşme sürecine girilir. Bu dönemde benimsenen iç pazar odaklı ekonomik politikaların etkisi ile büyük aile şirketleri ekonomide söz sahibi hale gelmeye başlar (Pamuk, 2007). Çok partili siyasi döneme geçilen bu yıllarda Erken Cumhuriyet döneminde ikinci planda kalmış olan İstanbul tekrar eski önemli konumuna döner. 1950'li yıllar boyunca şehrin kentsel morfolojisinde gerçekleşen hızlı ve köklü dönüşüm, 1960 yılında gerçekleşen askeri darbe ile kısa bir süreliğine kesintiye uğrasa da değişim sonraki dönemlerde farklı siyasi ve ekonomik dinamikler eşliğinde devam eder. 1970'lerin sonuna doğru artan siyasi dengesizlikler ve 1980 askeri darbesinin oluşturduğu zemin ise yeni bir ekonomik yapılandırmayı gerekli kılar. Önceki yılların ithal ikamesi modeline dayalı ekonomik büyüme stratejisinden farklı olarak ihracat odaklı ve yabancı sermaye akışını temel alan bir modele geçilir. Bu dönemde pek çok uluslararası şirket ve banka İstanbul'da şube açar, kent uluslararası bir finans merkezi görünümünü kazanmaya başlar (Keyder ve Öncü, 1994). İstanbul 19. yüzyılda Avrupa ticaret ağının bir parçası olmasından sonra ikinci kez kapitalist dünya ekonomisine dahil olur (Tokatlı ve Boyacı, 1999). Tüm bu gelişmeler ışığında tarih boyu iki büyük imparatorluğa başkentlik yapan şehir, Türkiye'nin küresel dünyadaki temsili konumunda bir metropole dönüşür. Bu temsiliyetin mimarideki karşılığı olan yüksek yapılar 1950'li yıllarda ilk kez kentin yapılı çevresine dahil olur, 1980'lerin sonundan itibaren artan sayı ve yükseklikleri ile de İstanbul silüetini dönüştürür.

Bu noktada yüksek yapı kavramının tanımı da önem taşır. Zira zaman, mekân ve bağlam özelinde yüksek yapı tanımı da göreceli bir hal alır. Yüksek Yapılar ve Kentsel Yaşam Konseyi (CTBUH), bir yapının yüksek olarak tanımlanabilmesi için kullanılacak üç ölçüt belirler; bağlam, yükseklik ve genişlik oranı ve yapımında kullanılan teknoloji (CTBUH, 2017). Buna karşılık kentler konuya, yüksekliğin bağlama bağlı bir kavram

olduğunu göz ardı ederek, belirledikleri yükseklik sınırları üzerinden yaklaşmaktadır. Örneğin İstanbul İmar Yönetmeliği'nde yüksek yapılar "...herhangi bir cephesinden görünen en düşük kottaki bina yüksekliği en az 60.5 metre olan yapılar" olarak tanımlanır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2007). Bu tanımda yapının içinde bulunduğu bağlam ve kentin yapıların yükseklik imgesini pekiştirebilecek topografik özellikleri göz ardı edilir. Yapıların silüete etkisini parsel bazında dahi değiştirebilme potansiyeli olan İstanbul'un özgün topografyası, yüksek yapıların silüet üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde iki boyutlu plan ve yükseklik sınırlamaları üzerinden yapılan okumaları yetersiz kılar. Dolayısıyla bu çalışmada belirli bir yükseklik sınırına bağlı kalmaksızın, seçilen noktalardan gözlenen kent silüetinde bağlamına göre yüksek olan ve kent silüetinde dikeyliği vurgulayan yapılar ele alınmıştır.

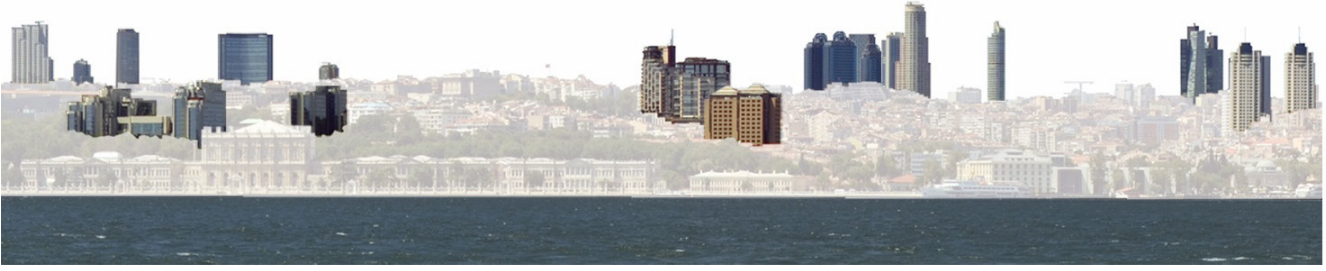
1950-1980 Yılları Arası Dönem

Yukarıda da değinildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen siyasi ve ekonomik düzen içerisinde kendisini konumlayan Türkiye ve eski önemine tekrar kavuşan İstanbul modern anlamda yüksek yapı kavramı ile bu dönemde tanışır. 1950'li yıllarda ilk yüksek yapılar tarihi İstanbul imgesini oluşturan Suriçi ve Beyoğlu bölgesinde inşa edilir. Harbiye'de 1955 yılında tamamlanan Hilton Oteli ile 1953-1960 yılları arasında Tarihi Yarımada'da inşa edilen İstanbul Büyükşehir Belediye binası, taşıdıkları basit geometrik form, düz çatı, her türlü bezeme ve süsten kaçınılmış cephe gibi Uluslararası Üslup özellikleri ve yükseklikleri ile İstanbul'a yeni bir yapı türünü tanıttılar. Büyükşehir Belediye Binası sur içinde Şehzade Camii'nin karşısındaki stratejik konumu ile, Hilton Oteli de üzerinde bulunduğu topografya sayesinde Boğaziçi silüetinde arttırdığı görünürlüğü ile yüksek yapıları İstanbul imgesine ekler. Bu iki yapının, özellikle de Hilton Oteli'nin, mimarlık pratiğine etkisi o kadar güçlüdür ki İstanbul'da o yıllarda inşa edilen bir çok otel bu yapılara açıkça öykünürler. Yeşilköy'deki Çınar Oteli ve Boğaziçi'ndeki Tarabya Oteli bu öykünmenin en çok göze batan örnekleri olarak karşımıza çıkar. 1960 ve 1980 yıllarında gerçekleşen iki askeri darbe arasında kalan dönemin ekonomik koşulları kentteki yüksek yapı sayısında dramatik bir artışa izin vermese de bu dönemde inşa edilen yaklaşık yirmi katlı otel projeleri ile Boğaziçi silüetine yeni yüksek yapılar eklenir. 1965-1975 yılları arasına tarihlenen, Taksim-Harbiye aksında inşa edilen, Vakıflar Oteli (günümüz Ceylan Intercontinental), Intercontinental Oteli (günümüz The Marmara) ve Harbiye Orduevi Boğaziçi silüetinde ileriki yıllarda yüksek yapıların yaratacağı dönüşümün öncülükleri olarak yükselirler. 1980'lerin sonunda inşaatına başlanan ancak hukuki süreçler sebebi ile tamamlanması 2000 yılını bulan Süzer Plaza (halk arasında yaygın olarak kullanılan adıyla Gökkafe) bu bölgeye eklenen son, aynı zamanda en dramatik, yüksek yapıdır. 1987 yılında inşası tamamlanan Fatih Sultan Mehmet köprüsünün şehir dinamiklerine getirdiği etkinin sonucu olarak Merkezi İş Alanları'nın kuzeye kayması sebebi ile bu bölgede yüksek yapı sayısında artış görülmez. Ancak özellikle yüz elli metreyi geçen yüksekliği ile Süzer Plaza ve yükseklikleri yirmi katı aşmayan ancak Beyoğlu-Harbiye aksının topografyadaki yüksek konumu sebebi ile

Resim: 5

Üsküdar sahilinden gözlenen Avrupa Yakası silüeti (E. Şevkin, 2016). Arkada (soldan sağa, günümüzdeki adıyla) The Marmara Oteli, Intercontinental Oteli, Hilton Oteli, Harbiye Orduevi (Hilton Oteli'nin arkasında), önde Süzer Plaza görülmektedir

görünürlükleri artan oteller Üsküdar sahilinden algılanan Boğaziçi silüetine belirleyici öğeler olarak eklenirler (Resim: 5).

1980-2000 Yılları Arası Dönem

1980 sonrası dönem, kenti bugünkü metropol görünümüne ulaştıran sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu dönemde ülkenin benimsediği neoliberal ekonomik politikalar ile İstanbul uluslararası sermayenin yatırım noktası haline gelir. Bu durum kent morfolojisinde hızlı bir dönüşüme yol açarak İstanbul silüetine yüksek yapıları artan bir hızla ekler. Kuzey yönünde büyüyen kentte yüksek yapılar Barbaros Bulvarı, Dikilitaş ve Zincirlikuyu-Maslak aksında inşa edilir.¹ Bu bölgelerde inşa edilen yüksek yapılar küçük ölçekte içinde buldukları bölgenin karakterini, kent ölçeğinde de silüet aracılığıyla şehir imgesini dönüştürürler. Farklı ilçe sınırlarına dahil olmalarına karşın bahsi geçen bölgelerdeki yüksek yapılar Boğaziçi silüetinde bir bütün olarak algılanmaktadır. Bu durum İstanbul'da silüet konusunun topyekûn bir yaklaşım ile değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. 1980-2000 yılları arasında Zincirlikuyu-Maslak hattında yükseklikleri ile silüete eklenen yapıların yanı sıra, Beşiktaş'ta altmış metreyi aşmayan yüksekliklerde inşa edilen Swisotel the Bosphorus ile BJK Plazalar ve 2010 sonrasına tarihlenen Maçka Rezidansları, üzerinde buldukları topografyanın etkisi ile silüette yükseklik imgesini kuvvetlendiren yapılar olarak değerlendirilebilir (Resim: 6).

1990-2000 yılları aralığında Barbaros Bulvarı ve Büyükdere aksında inşa edilerek Boğaziçi silüetine eklenen yüksek yapıların sayıları hızla artar.² Bir önceki dönemde yapılan otellerin aksine bu yıllarda inşa edilen yüksek yapılar ofis binalarıdır. Bu dönemde toplam altı projeye ait sekiz kule Boğaziçi silüetine eklenir. Bu yüksek yapılar arasında Zincirlikuyu'da inşa edilen Maya Akar Center ve Tat Kuleleri yüksekliği yüz metreyi aşan gökdelenlerdir. Barbaros Bulvarı üzerinde inşa edilen Conrad Hotel, bahsi geçen diğer yapılara oranla çok yüksek olmamasına karşın, inşa edildiği alanın silüeti etkileme potansiyeli sebebiyle kent gündeminde tartışmalara yol açar ("*İstanbul Silüetine Yeni Bir Ek*", 1991).

2000 Sonrası

1990'lı yılların çalkantılı siyasi ve ekonomik atmosferini takip eden dönemde ülke ekonomisindeki toparlanma ve yakalanan yüksek büyüme oranları Türkiye'de her zaman başat sektör olan inşaat sektörünün gücünün daha da artmasına ve hızlı bir yapılaşmaya zemin hazırlar. Bu yeni dönemin getirdiği dinamiklerden en fazla etkilenen şehir ise şüphesiz ki İstanbul'dur. Üsküdar'dan gözlenen Boğaziçi silüetine 1950-2000 yılları arasında eklenen 17 yüksek yapıya karşılık, 2000 sonrasında, bugün inşaatı devam etmekte olanlar da dahil, 46 yeni gökdelen eklenmiştir.³ 2000-2010 yılları arasında Dikilitaş ve Şişli yüksek yapıların inşa edildiği yeni bölgeler olarak karşımıza çıkar (Resim: 6). Dikilitaş'ta inşa edilen Selenium Twins ile Şişli'de inşa edilen Elit Rezidans Boğaziçi silüetine eklenen ilk konut kuleleri arasındadır. Konut kullanımlı yüksek yapılar 2010 sonrasında hem sayıca artarak hem de şehrin çeşitli bölgelerine yayılarak silüete eklenmeye devam eder. 2000 sonrasında Büyükdere Caddesi boyunca inşa edilen yüksek yapılar da artan sayıları ve yükseklikleri ile silüete eklenirler (Resim: 7).⁴ Bu yapıların bü-

Resim: 6

Üsküdar sahilinden gözlenen Avrupa Yakası silüeti (E. Şevkin, 2016)
Önde solda Swisotel, ortada Maçka Rezidansları ve BJK Plazalar, sağda Dikilitaş'ta Selenium Twins; arkada solda Bomonti (en solda Anthill Rezidansları), ortada Şişli'deki yüksek yapılar (en sağda Elit Rezidans), sağda Mecidiyeköy'de Trump Towers görülmektedir.

1 Avrupa Yakası'nda Beyoğlu'nun kuzeyi ile TEM Karayolu arasında kalan bölge ile Maslak'da 1980-2000 yılları arasında toplam 36 yüksek yapı inşa edilmiştir. Bu yapılardan 8'i 1981-1990, 28'i 1991-2000 yılları arasında inşa edilmiştir.

2 Zincirlikuyu-Maslak aksında 1981-1990 yılları arasında inşa edilen 3 gökdelenle karşın, 1991-2000 yılları arasında 23 yüksek yapı inşa edilmiştir.

3 Avrupa Yakası'nda Beyoğlu'nun kuzeyi ile TEM Karayolu arasında kalan bölgede 2000 sonrasında inşa edilen toplam yüksek yapı sayısı 115'dir. Bu yapılardan, bugün inşaatı devam etmekte olanlar da dahil, 69 tanesi 2011 sonrasına tarihlenmektedir.

4 Zincirlikuyu-Maslak aksında 2000 yılı sonrasında toplam 82 yüksek yapı inşa edilmiştir. Bu yapılardan 31'i 2001-2010 yılları arasında tarihlenirken, bugün inşaatı devam etmekte olanlar da dahil, 51'i 2011 sonrasına tarihlenir.

Resim: 7

Üsküdar sahilinden gözlenen Avrupa Yakası silüeti (E. Şevkin, 2016)
Solda Mecidiyeköy (Torun ve Quasar Towers), ortada Barbaros Bulvarı (Önde Conrad Hotel), sağda Büyükdere Caddesi boyunca inşa edilen yüksek yapılar (en sağda Zorlu Center, hemen arkasında Çiftçi Towers) görülmektedir

yük yoğunluğunun yüksekliği yüz metrenin üstünde olup, aralarında İstanbul Sapphire gibi 200 metreyi aşan yapılar da bulunmaktadır. İnşa edildiği dönemde Avrupa'nın en yüksek binası olan İstanbul Sapphire, küreselleşen diğer şehirlerde olduğu gibi, silüette “en yüksek” olma yarışının İstanbul'da da yaşandığına işaret eder. 2000 sonrası gerçekleştirilen yüksek yapı projelerinde konutun yanı sıra karma kullanımın da ağırlığı artar.⁵ Yoğunlukla alışveriş merkezi işlevi gören bir baza üzerine farklı kullanıma sahip birden fazla kulelerin inşası şeklinde tasarlanan bu yapılar 1990'lı yıllarda inşa edilen Akmerkez ile ilk kez uygulanır. 2000-2010 yılları arasında ise Metrocity gibi yüksekliği yüz elli metreyi aşan yapılarla, Büyükdere Caddesi boyunca inşa edilir.

2000 sonrasında Üsküdar'dan gözlenen Avrupa Yakası silüetine eklenen 46 yüksek yapıdan 29'u 2011 sonrasına tarihlenmektedir. Zorlu Center gibi Boğaziçi silüeti için kritik noktalara inşa edilen projelerin yanı sıra, Çiftçi Towers, River Plaza, Kristal Kule gibi yüksekliği yüz elli metreyi aşan projeler Boğaziçi silüetini yedi yıl gibi kısa bir zaman aralığında dramatik bir şekilde dönüştürür (Resim: 7). 2010 sonrasında Bomonti ve Mecidiyeköy yüksek yapı projelerinin yayıldığı yeni alanlar olarak karşımıza çıkar. Bomonti'de 2010 yılında tamamlanan 195 metre yüksekliğinde konut kuleleri olan Anthill Rezidanslar bölgedeki ilk yüksek yapılar arasındadır. Ardından Mecidiyeköy'de D100 Karayolu aksına yerleşmiş Trump Towers, Torun ve Quasar Towers, gibi karma kullanımlı ve yüksekliği yüz elli metreyi aşan yapılar Boğaziçi silüetine eklenirler (Resim: 6 ve 7). 2010 sonrasında yüksek yapıların yayıldığı bu yeni bölge Tarihi Yarımada'nın kuzeyinden, Haliç üzerinden algılanan İstanbul silüetine de yüksek yapıları ekler (Resim: 8). Yedi yıl gibi kısa bir süre içerisinde, Bomonti ve Mecidiyeköy'de inşa edilen gökdelenlerle, Haliç üzerinden algılanan Beyoğlu Yakası silüetinde meydana gelen bu ani dönüşüm İstanbul'da yüksek yapı projelerinin artış ve silüetin dönüşüm hızını çarpıcı bir biçimde ortaya koyar.

2000 sonrasında meydana gelen bir diğer değişim ise yüksek yapıların Anadolu Yakası silüetine de eklenmesidir. 1950'li yıllardan 2000'lere kadar Avrupa Yakası'nda inşa edilen yüksek yapılar 2000 sonrasında Ataşehir'deki konut projeleri ile Anadolu Yakası'na yayılır. 2006 ve 2010 yılları arasında Kozyatağı ofis kulelerinin inşa edildiği bir iş merkezi kimliğine kavuşur. Anadolu Yakası imgesinde radikal dönüşüm ise 2010 sonrasında, Ataşehir, Göztepe, Acıbadem, Ümraniye ve D100 Karayolu aksı boyunca

⁵ Zincirlikuyu-Maslak aksında inşa edilen yüksek yapıların kullanımında 2005 yılı kırılma noktasıdır. 2005 yılı sonunda bu aksta inşa edilen yüksek yapıların kullanım oranı; %85 ticaret, %15 konut şeklinde iken, günümüzde bu oran; %25 karma, %34 konut, %43 ticaret şeklindedir.

Resim: 8

Unkapanı sahilinden ve Haliç üzerinden gözlenen Beyoğlu Yakası silüeti (E. Şevkin, 2016).
Soldan sağa; Bomonti, Mecidiyeköy ve Şişli'deki yüksek yapılar görülmektedir. En sağda yer alan, Şişli'de inşa edilen 4 gökdelen hariç bütün yapılar 2010 sonrasına tarihlenir.

inşa edilen yüksek yapılarla gerçekleşir.⁶ Bu değişimin sonucu olarak Anadolu Yakası silüetine yüksek yapılar yeni bir katman olarak eklenir. Bu yapılar Galata ve Haliç Metro köprüleri üzerinden algılanan Anadolu Yakası silüetini etkili bir şekilde değiştirir. Kozyatağı'nda yer alan Renaissance ile Palladium kuleleri, Ataşehir'in kuzeyinde yer alan The Metropol Tower ile Acıbadem'de inşa edilen Akasya kuleleri ve inşaatı devam etmekte olan Emaar Square'e ait üç gökdelen Anadolu Yakası silüetine yüksek yapıları dahil eder (Resim: 9). Bu gökdelenler yüz elli metreden fazla yükseklikleri ile İstanbul'un en yüksek yapıları arasında yer alırlar.

Güncel Tartışmalar

1960 sonrasında giderek artan sayıları ile yüksek yapılar, kırdan kente artan göçün tetiklediği gecekondulaşma süreci, Boğaziçi'nde yapılı çevre ve yeşil alan oranında değişim, kıyı şeritlerindeki dönüşümler, Boğaziçi köprülerinin inşaatı gibi kent morfolojisinde meydana gelen pek çok değişim İstanbul silüetini etkiler. İstanbul silüetindeki değişim aslında bu güne ait bir tartışma konusu değildir. 20. yüzyıl başlarında inşa edilen Vakıf Hanları, Cihangir'de 1930 yıllarda gerçekleşen apartman blokları gibi İstanbul silüetine etkisi olan yapılar her dönemde tartışma yaratmış ve şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Silüetin yüksek yapılarla ilintili olarak modern anlamda tartışmaya açılması ise 1988 yılında onaylanan Ayazpaşa'daki Park Otel projesinin inşaat süreci ile başlar ve bu konu uzun süre kentin gündeminde kalır. Kamuoyu baskısı sonucunda gerçekleştirilen uzun hukuki sürecin ardından bina yüksekliği çevresindeki yapılar ile orantılı bir seviyeye indirilir. Tüm bu tartışmaların odağında ise planlama pratiğindeki eksiklikler ve alışkanlıkların etkisi olduğu yadsınamaz. Bu durumun diğer bir çarpıcı örneği ise günümüzde Boğaziçi'nde yaşanan değişimdir. 1983 yılında yayımlanan Boğaziçi Kanunu ortaya koyduğu öngörünüm, geri görünüm ve etkilenme alanları ile bir bütün olarak Boğaziçi silüetini korumayı hedeflemesi bakımından önemlidir. Ancak şehrin topografik yapısının iki boyutlu planlamaları yetersiz kılması uygulamada sorunlara yol açar. Plan üzerinde kıyıda geride olmasına karşın, Kavacık vadisindeki yapılaşmanın topografyanın bir sonucu olarak silüete dahil olması ve yine Ataşehir ve Ümraniye bölgelerinde yapılan gökdelenlerin Boğaziçi sırtlarının ardından belirmesi kanun ile korunması hedeflenen Boğaziçi silüetini tehdit eder boyutlara ulaşır. Son yıllarda silüet konusunun kamuoyunun gündemine tekrar gelmesi 16-9 kuleleri sayesinde gerçekleşir. Zeytinburnu'nda inşa edilen ve Tarihi Yarımada silüeti üzerindeki etkileri çokça tartışılan üç kulenin 2013 yılında tamamlanmasının ardından idari mahkemenin aldığı yıkım kararının uygulanması mümkün olmaz. Ancak medyada "silüet bozan gökdelenler" ifadesi ile gündeme gelen yapılar, planlama politikalarının işlemediği noktalarda ortaya çıkabilecek sonuçları göz önüne sererek, İstanbul silüeti konusunun kapsamlı bir biçimde ele alınması gerekliliğini ortaya koyar.

Resim: 9

Haliç Metro Köprüsü üzerinden gözlenen Anadolu Yakası silüeti (E. Şevkin, 2016)

Silüette gözlenen yüksek yapılardan en sağda yer alan Sütyami Ersek Hastanesi hariç hepsi 2010 sonrasına tarihlenir

⁶ Anadolu Yakası'nda doğuda Kartal, kuzeyde Ümraniye ile sınırlanan bölgede yüksek yapıların inşası 2005 yılından itibaren hız kazanır. Bölgeye 2006-2010 yılları arasında 20, 2011 sonrasında, bugün inşası devam etmekte olanlar da dahil, 58 yüksek yapı eklenir.

Çalışmanın birinci kısmında vurgulandığı üzere Ortaçağ'dan beri silüet kavramı, hem kenti temsil ettiği düşünülen simgesel yapıların tariflendiği şekliyle, hem de kentin tüm görünümünü yansıtacak ve yapıyı çevre ile gök arasındaki çizgiyi ifade edecek biçimde kullanılmıştır. Zamana ve mekâna bağlı olarak dönüşebilirliği ve terimin tarifindeki farklı ifade biçimleri ile silüet konusu sıklıkla muğlak bir kavram olarak algılanır. Ne yüksek yapma arzusu ne de yükseklik aracılığı ile kent silüetlerini şekillendirme fikri yeni olsa da, küreselleşen dünyada yüksek yapıların kent silüetine eklediği güçlü simgesel ifade, silüet tartışmalarını daha önce benzeri görülmemiş bir yoğunlukta kentlerin gündemine taşır. Yüksek yapıların kent morfolojisinin hakim ögesi olduğu şehirler silüet kavramını bu tür binaların estetik kriterleri, tarihi yapıların görünürlük önceliği veya doğal yapıya ait öğelerin bütünlüğünün korunması gibi kentin özgün verilerini referans alan farklı hassasiyet noktaları üzerinden değerlendirirler. Buna karşılık özgün topografyası ve tarihsel gelişimi ile silüetin kentin en etkili temsil araçlarından biri olduğu İstanbul'da bu dönüşüm silüetin bozulup bozulmadığı ikilemi içerisine sıkışmış bir alanda tartışılmaktadır. Oysa uzun tarihi boyunca sık sık dikeyselliği ile şehrin karakterini oluşturan simgesel yapıların inşasına şahit olmuş İstanbul'da günümüz değerlerinin yapıyı çevre bağlamında nasıl temsil edileceği sadece binaların yüksekliği ve silüete olan etkileri ile sınırlandırılabilir bir konu değildir. Tekil örneklerin üzerinden yürütülen tartışmaların konunun güncelliği sayesinde kamuoyunda silüet kavramının daha geniş kitleler nezdinde farkındalık yaratması sebebiyle katkı sunduğu yadsınmaz. Öte yandan yüksek yapıların İstanbul silüetinde yarattığı dönüşümün sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesi ise ancak diğer büyük ve tarihi şehirlerde olduğu gibi İstanbul'un da konuya ilişkin kendi özgün yaklaşımını belirlemesi, stratejilerini geliştirilmesi sonrasında mümkün olabilecektir. Tarih boyunca değişerek oluşan, bugün üzerinde her kesimin titizlendiği ve İstanbul imgesinin en önemli bileşeni durumundaki silüetin bundan sonra nüfusu 15 milyona ulaşmış bir şehir için nasıl bir hal alacağı çetin olduğu kadar heyecan yaratan provokatif bir soru olarak mimarlar, şehirciler ve siyasi karar vericilerin önünde durmaktadır●

Kaynakça

- Appert, M. ve Montes, C. 2015. Skyscrapers and the redrawing of the London skyline: a case of territorialisation through landscape control. *Articulo Journal of Urban Research*, Special Issue 7. Erişim adresi: <https://articulo.revues.org/2784>
- CTBUH, 2017. *CTBUH Height Criteria*. Erişim adresi: <http://www.ctbuh.org/HighRiseInfo/TallestDatabase/Criteria/tabid/4446/language/en-GB/Default.aspx> (Erişim Tarihi: Mayıs, 2017).
- Emporis.com, 2017. *The World's Tallest Buildings*. Erişim adresi: <https://www.emporis.com/statistics/worlds-tallest-buildings> (Erişim Tarihi: Mayıs, 2017).
- Ford, L. 1992. Reading the Skylines of American Cities. *Geographical Review*, 82(2), 180-200.
- Gassner, G. 2009. Elevations, icons and lines: the city abstracted through its skylines. *Researching the Spatial and Social Life of the City: CitiesLAB*, 1, s.69-86.
- Girouard, M. 1985. *Cities and people: a social and architectural history*. New Haven: Yale University Press.
- GLA. 2012. *London View Management Framework: Supplementary Planning Guidance*. London: Greater London Authority. Erişim adresi: <https://www.london.gov.uk/what-we-do/planning/implementing-london-plan/supplementary-planning-guidance/london-view-management> (Erişim Tarihi: Mayıs, 2017).
- Gottman, J. 1966. Why the Skyscraper?. *Geographical Review*, 56(2), s.190-212.
- Gül, M. 2012. *The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*. London: I.B. Tauris.
- Heath, T., Smith, S. Ve Lim, B. 2000. Tall Buildings and the Urban Skyline: the Effect of Visual Complexity on Preferences. *Environment and Behaviour*, 32(4), s.541-556.
- İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı. (2007). İstanbul İmar Yönetmeliği. Erişim adresi: <https://www.ibb.istanbul/Uploads/2017/3/imar-yonetmelik.pdf> (Erişim Tarihi: Mayıs, 2017).
- İstanbul Silüetine Yeni Bir Ek. 1991. *Yapı*, 113, s.17.
- Kaika, M. ve Thielen, K. 2006. Form Follows Power. *City*, 10(1), s.59-69.
- Keyder, Ç. ve Öncü, A. 1994. Globalization of a third-world metropolis: Istanbul in the 1980s. *Review*, 17,s. 383-421.
- Kostof, S. 1991. *The city shaped: urban patterns and meanings through history*. Boston: Little, Brown and Co.
- Lynch, K. 1960. *The Image of the city*. Cambridge: M.I.T Press.
- McNeill, D. 2002. The Mayor and the World City Skyline: London's Tall Buildings Debate. *International Planning Studies*, 7(4), s.325-334.
- Pamuk, Ş. 2007. Economic change in twentieth-century Turkey: is the glass more than half full?. R. Kasaba (der), *The Cambridge History of Turkey, Volume:4, Turkey in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prost, H. 1938. *İstanbul Nâzım Planını İzah Eden Rapor*. İstanbul: İstanbul Belediye Matbaası.
- Pugin, A. 1836. *Contrasts: or a parallel between the noble edifices of the middle ages, and corresponding buildings of the present day; shewing the present decay of the taste*. Edinburg: John Grant. Erişim adresi: <https://archive.org/details/contrastsorparal00pugi>
- Shuk-Han Mak, A., Kin-Man Yip, E. 2005. Developing a City Skyline for Hong Kong Using GIS and Urban Design Guidelines. *34 URISA Journal*, 17(1), s.33-42.
- Sklair, L. 2006. Iconic architecture and capitalist globalization, *City*, 10(1), s.21-47.
- Stamps, A., Nasar, J. Ve Hanyu, K. 2005. Using Pre-construction Validation to Regulate Urban Skylines. *Journal of American Planning Association*, 71(1), s.73-91.
- Tokatlı, N. ve Boyacı Y. 1999. The changing morphology of commercial activity in Istanbul. *Cities*, 16(3), s.181-193.
- Zukin, S. 1991. *Landscapes of power: from Detroit to Disneyworld*. Berkeley: University of California Press.